

İLKÖĞRETİM ÖĞRENCİLERİNİN FARKLI KÜLTÜRLERLE BİR ARADA YAŞAMA DENEYİMİ*

Coexistence of Primary School Students with Different Cultures Experience

Seyfettin ARSLAN¹

Öz

Bu araştırmanın amacı, farklı dil, din ve etnik özelliklere sahip ilköğretim 8.sınıf öğrencilerinin kendi kültür algısı ve diğer kültürlerle karşı tutum ve farkındalıkları; diğer kültürden öğrencilerle ilişkilerini değişik boyutlarıyla ele almak; okulun bu anlamda katkısını ve öğrencilerin okuldan beklentilerini ortaya çıkarmaktır. Araştırma, nitel araştırma yönteminin kullanıldığı betimsel bir alan araştırmasıdır. Araştırmanın evrenini 2013/2014 eğitim-öğretim yılında Mardin merkez ve Midyat ilçesindeki ilköğretim okullarında öğrenim gören 8. sınıf öğrencilerinden oluşmuştur. Örneklemi ise, katılımcıların rastgele seçildiği ilköğretim 8. sınıfa devam eden 18 öğrenciden oluşmaktadır. Öğrencilerin görüşlerinin incelenmesi amacı ile uzman görüşü alınarak yarı yapılandırılmış veri formu hazırlanmıştır. Öğrencilerle yapılan görüşmelerden elde edilen veriler transkript edilerek analiz edilmiştir. Araştırmanın sonucunda farklı dil, din ve etnik gruplardan oluşan öğrencilerin bir arada yaşamın şifrelerine sahip oldukları; birbirine karşı olumlu tutum ve farkındalıklara sahip oldukları; bir arada yaşamın gerekleri olan hoşgörü, saygı ve eşitlik ilkelerini benimsedikleri ve bu şekilde iletişim/etkileşim kurdukları; ve okulun/okul ortamının bu deneyime olumlu katkı sağladığı ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Farklılıklar, bir arada yaşama, öğrenci deneyimi, çokkültürlülük.

Abstract

The purpose of this study is to investigate from different perspectives the 8th grade students' self-cultural perception and their attitude towards and awareness of other cultures as well as their relationship with students of other cultures; to reveal the contribution of the school and the students expectations from the school in this sense. The study is a descriptive fieldwork where qualitative research is used. The participants of this study consists of the 8th grade students who are studying in one of the primary schools in the province of Mardin and in Midyat town in 2013/2014 school year. As to the sample, it consists of 18 students who continue the 8th grade in which the participants are chosen randomly. A scale is prepared by taking the views of specialists with the purpose of examining the views of the children. The data that are gained through the meetings made with students are analyzed by being transcribed. When the result of this analysis is assessed under the light of the related literature, it is revealed that the students who belong to different language, religion and ethnical groups have the codes of living together; that they have positive attitude and awareness toward each other; that they adopt tolerance, respect and equality which are the requirements to live together and communicate in

* Bu makale 19-22 Haziran 2014 tarihinde Uluslararası Saraybosna Üniversitesi'nde düzenlenen *First Sarajevo International Conference on: Global Crisis and Countries in Transition* konferansında sunulan bildirinin genişletilmiş halidir.

¹ Arş. Gör. Dr.; Dicle Üniversitesi, Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi, İlköğretim Bölümü, Diyarbakır, sarslan@dicle.edu.tr

this way; and that the school/school environment makes important contributions to this experience.

Keywords: *Differences, living together, student experience, multicultural.*

GİRİŞ

İnsanlar tarihin ilk dönemlerinde dil, din ve etnik özellikleriyle daha heterojen bir yaşam sürdürmüş olsalar da savaşlar, fetihler, göçler vb. olaylar sayesinde birbirine karışmış ve oldukça homojen yapıya sahip toplumlar olarak günümüze gelmişlerdir. Toplumların bu şekilde karışmasına örnek olarak kavimler göçünün etkisiyle Avrupa’da çeşitli etniklerin harmanlandığı, coğrafi keşiflerle yine birçok topluluğun bir yerden başka bir yere göç etmesi gibi olaylar verilebilir. Böylece çokkültürlü yaşam olgusu zaman içerisinde hız kazanmış oldu. Her ne kadar modern çağla birlikte İmparatorluk, feodalite, krallık gibi yönetimlerin yerine tek dil, tek etnik yapıya dayanan ‘ulus-devletler’ kurulduysa da çokkültürlü toplum olgusu varlığını korumuştur (Parekh, 2002; Taylor, 2010; Kymlicka, 1995).

Çokkültürlülük olgusu varlığını ulus-devlet bünyesinde devam ettirmesinin yanı sıra çeşitli tartışmaları da beraberinde getirmiş oluyordu. Çünkü belli toplumlarda çokkültürlü toplum yapısı kabul görmezken bazı toplumlarda ise tam aksine farklı dil, din ve etnik yapılar bir arada yaşama sanatını örnek bir şekilde sürdür(müş)mektedir. Fakat asıl tartışma konusu farklı kültürel unsurlardan oluşan toplulukların birlikte yaşam pratiğini nasıl kazandıkları, birbirinin kültürlerinden ne derece etkilendikleri ile her bir kültürel topluluğun kendi ve diğer kültürel grupların değerlerine yönelik ne derecede bir farkındalığa sahibi olduğudur. Yani farklı kültürler, bir yanda iç içe yaşamın pratiğini yansıtan ortak bir kültürel değerler kümesini paylaşırken diğer yandan kendi kültürlerini ne dereceye kadar koruyabildikleri çokkültürlülük açısından önemli görülmektedir (Ergil, 2010; Walzer, 1998; Gray, 2010). Aynı zamanda çokkültürlü bir yaşam için gerekli olan hoşgörü, saygı, adalet, özgürlük vb. demokratik toplum ilkelerini nasıl algıladıkları ve bunları diğer kültürlerle bir arada yaşamada ne ölçüde kullandıkları araştırılması gerekmektedir. Çünkü ancak bu ilkeleri yerinde etkili kullanan toplumların birlikte uyumlu yaşamı sağlayabilecekleri belirtilmektedir. Böylelikle farklı kültürel kimliklerin birbirleri üzerine üstünlük kurmadan, birbirlerini aşağılamadan, karşılıklı saygı ve güven içinde varlıklarını devam ettirebilecekleri ideal bir yaşam vadeden çokkültürlülük, toplumlar için vazgeçilmez bir yaşam düzeni olarak (Atiker, 1998, s.143) birey ve toplumların gelişmesi, özgürleşmesi, özeleştirii yapabilmesi için önemli bir fırsat ve değerdir (Parekh, 2002, s.215).

Young (1990, s.163) farklılık politikasının diğer bir adının “demokratik kültürel çoğulculuk” olduğunu belirterek, bu tanımlı savunuların, tüm grupların birbirlerine karşı farklı fakat eşit olduklarını düşüncesini öne sürmektedir. Başka bir deyişle çokkültürlü politikasının demokratik ilkeler

doğrultusunda bütün farklılıkları içine alacak şekilde hayat bulabileceğini savunmaktadır. Çünkü demokrasilerin, sadece zıt düşüncelerin barış içinde bir arada bulunması ve yarışmasına imkan vermediği, bunun yanında, bir arada yaşama ülküsü içinde, çatışan çıkarların (bireysel, sınıfsal, bölgesel vs.) uzlaşının da çerçevesini sunduğu belirtilmektedir. Buna göre uzlaşının, her zaman tekil bir hakikat etrafında birleşmek olmadığı, aynı şekilde farklı görüş ve çıkarların varlıklarının meşruluğunun karşılıklı tanınması olduğunun altı çizilmektedir. Böylelikle, demokrasilerin bir “birlik” yönetiminden ziyade, çoğulculuk yönetimi olduğu iddia edilmektedir (Dağı ve Polat, 2004, s.14).

Aynı zamanda, demokrasinin hakim olduğu yerlerde bireysel ve kültürel farklılıklar, toplum ve bireyin gelişmesine katkı sağlayan unsurlar olarak görülmektedir (Selçuk, 2010, s.15). Çünkü demokratik yönetim biçiminin, en çok sayıda bireye en büyük özgürlüğü, olabilecek en büyük çeşitliliği tanıyan ve koruyan yaşam biçimi olarak tanımlanmaktadır (Touraine, 1997, s.25). Benzer şekilde, demokrasi, siyasal toplum içinde bulunan farklı dünya ideallerine sahip olan tüm kişi ve grupları, kimlikleri kucaklayan fakat aynı zamanda bunlardan hiçbirisiyle özdeş olmayan bir ortak platform olarak adlandırılmaktadır (Erdoğan, 2000, s.4).

Yukarıda bahsedilen bir çokkültürlü anlayış ve demokratik toplum ilkelerine sahip olmanın ise farklı kaynakları olduğunu belirtebiliriz. Bu kaynakların başında eğitim faktörü gösterilse de dünya yüzeyindeki birçok toplumun tarihi geçmişlerinin veya kültürel alışkanlıklarının bunda etkili olduğunu görebilmekteyiz (Arslan, 2014). Türkiye’de de benzer şekilde çokkültürlü demokratik yaşam pratiklerini en güzel biçimde sergileyen yörelerin/mekanların olduğu bilinmektedir (Bulaç, 2010, Özçoşar, 2010). Bunlara bir örnek olarak yüzyıllardan beri farklı dil, din ve etnik gruplarını barış, hoşgörü ve saygı gibi değerler çerçevesinde yaşatan Mardin şehri gösterilebilir.

Mardin, Türkiye’nin Güneydoğu’sunda bir kent olarak asırlardır Kürt, Arap, Süryani, Ermeni başta olmak üzere birçok farklı kültürü içinde barındırmaktadır. Bu kadar farklı kültürün günümüze kadar belli bir uyum ve denge politikasını takip ederek gelmelerinin tesadüfi bir durum olmadığını söyleyebiliriz. Peki bu çokkültürlü yaşam sanatı nasıl bugüne kadar taşınabilmiştir. Farklı kültürlerle bir arada yaşama deneyime sahip kişilerle yapılacak bir araştırmanın bu soruya cevap olabileceği düşünülmektedir. Bu araştırmada böyle bir düşünceyle ortaya çıkmış olup araştırma kapsamında, sekizinci sınıf öğrencilerinin konu ile ilgili görüşlerinin alınması amaçlanmıştır. Bu çerçevede aşağıdaki sorulara(alt amaçlar) yanıt aranmıştır:

1. Öğrencilerin ‘çokkültürlü’ algısı nedir?
2. Öğrencilerin kendi kültürlerine yönelik algı ve farkındalıkları nedir?
3. Öğrencilerin diğer kültürlerle yönelik algı ve farkındalıkları nedir?
4. Öğrencilerin diğer kültürlerle etkileşim ve iletişimleri nasıldır? Sınırları nedir?

5. Öğrencilerin çökkültürlü bir anlayış geliştirmelerinde okulun katkısı/etkisi nedir?

YÖNTEM

Araştırma Deseni

Bu araştırma, çökkültürlü bakış açısıyla ortaokul sekizinci Sınıf öğrencilerinin algı ve farkındalıklarının ortaya çıkarılması amaçladığından çalışma nitel araştırma yönteminin kullanıldığı betimsel bir alan araştırması özelliği taşımaktadır. Tarama modeli, geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu biçimiyle betimlemeyi amaçlamaktadır. Birey ya da kurumlar kendi koşulları içerisinde ve var olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır, herhangi bir şekilde değiştirme ve etkileme çabası gösterilmez (Balcı, 2007; Berg & Lune, 2015; Karasar, 2005). Ayrıca nitel araştırma yöntemlerinden fenomenoloji (olgubilim) deseniyle ele alınan çalışma katılımcıların kendi yaşam deneyimleri sonucunda oluşan algılarını ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Fenomenoloji (olgubilim) yönteminde araştırmacının görevi “dolayimsız deneyim verilerini betimlemek, analiz etmek ve yorumlamaktır” (Schrag, 2006, s.206). Böylece, bireyin yaşamış/yaşamakta olduğu deneyimlerinin kendi anlam dünyasında ne ifade ettiğini derinlemesine analiz etmeyi amaçlayan bu desen, araştırmanın amacına olan uygunluğu nedeniyle tercih edilmiştir (Yıldırım ve Şimşek, 2006).

Katılımcılar

Çalışmanın katılımcıları, çökkültürlü toplumsal yapının hakim olduğu Mardin ili merkez ve Midyat ilçesindeki ortaokul 8. Sınıfta öğrenim gören 7’si Kürt, 7’si Arap ile 4’ü Süryani kökenli olmak üzere toplam 18 öğrenciden olmaktadır. Katılımcıların 8’i kız ve 10’u erkektir. Araştırma örnekleminin belirlenmesinde amaçlı örnekleme yöntemi seçilmiştir. Amaçlı örnekleme; araştırmacılar, örnekleri kendi düşünce ve yargılarına göre tek tek belirlerler. Bu şekilde araştırmanın problemine paralel olarak belirlenen ihtiyaçlara uygun örnekler toplarlar (Cohen ve Manion, 1998).

Veri Toplama Araçları

Araştırmanın verileri 2013-2014 eğitim-öğretim yılında toplanmıştır. Araştırma verilerinin toplanmasında araştırmacı tarafından geliştirilen ve altı temel sorudan oluşan yarı yapılandırılmış bir görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme formunda araştırmanın amaçları ölçüsünde; “kendi kültürüne ilişkin algı ve farkındalığı”, “birlikte yaşadığı kültürlere yönelik algı ve farkındalığı”, “çökkültürlü bir okul ortamının olumlu ve olumsuz yönlerini” ortaya çıkarmaya yönelik sorular yer almıştır.

Verilerin Analizi

Araştırma neticesinde toplanan nitel veriler, insanların kendi yaşamlarına dönük algılarının ve deneyimlerini açıklamaya yarayan *fenomenolojik analiz* kullanılarak çözümlenmiştir. Araştırma sürecinde

katılımcıların kendi anlamlandırmalarını yine kendi ifadeleri ile ortaya koymasına imkân sağladığı için fenomenolojik araştırmalarda sıklıkla kullanılan bir tekniktir (Smith ve Eatough, 2007). Katılımcılarla gerçekleştirilen mülakatlar ses kaydına alınmış; daha sonra kayıtlar yazıya dökülmüştür. Her bir görüşme metni ayrı ayrı kodlandıktan sonra tüm görüşme metinleri arasında karşılaştırma yapılmıştır. Yazıya dökülen mülakat kayıtları, araştırmacı tarafından bütüncül bir bakış açısıyla incelenmiş ve katılımcıların ifade ettikleri anlamlara ilişkin genel bir fikir edinilmiştir (Akturan ve Esen, 2008; Smith ve Eatough, 2007).

BULGULAR

Araştırmaya katılan 18 öğrenci ile yapılan yarı yapılandırılmış görüşme sonucunda ortaya çıkan veriler betimsel analize tabi tutulmuştur. Buna göre belli başlıklar altında ele alınan bulgular tartışılmış ve buna göre sonuç yazılmıştır.

Öğrencilerin Kültürel Algı ve Farkındalıkları

Küreselleşmeyle birlikte dünyanın küçük bir köy haline gelmesi bireyleri ve kültürlerini eksik veya yanlış algılamalarına başka bir deyişle kültürel yozlaşma dediğimiz bireylerin kendi kültürel değerlerine yabancılaşması durumunu ortaya çıkmaktadır. Ayrıca belli kültüre mensup bazı bireylerin yakın çevresinde bulunan diğer kültürlere yönelik algıları ve farkındalıkları istenen yeterlikte olmamaktadır. Bu nedenle araştırmamıza katılan öğrencilerin genel anlamda yukarıda belirtilen iki olguya kendi deneyimleri ölçüsünde görüşleri alınmaya çalışılmıştır.

Kendi kültürlerine yönelik görüşleri: katılımcıların kendi kültürlerine yönelik tanımlamaları kent kültür yapısından dolayı farklı farklı olmuştur. Mesela Katılımcı (1) kendine yönelik kültür tanımı "*Müslüman dinine bağlı Kürtçe dilini kullanan ve yaşadığım yeri seven...*" şeklinde olmuştur. Katılımcı, kültür olarak Müslümanlık dinine inanan, Kürtçe diline sahip olması dolayısıyla yörenin önemli bir kültürel grubunun yani 'Müslüman Kürt' kimliğini paylaşmaktadır. Aynı düşünceyi Katılımcı (2), Katılımcı (3), Katılımcı (16) ve Katılımcı (17) de paylaşmıştır. Yani dil olarak Kürtçe, etnik olarak Kürt, din olarak Müslüman kültürüne sahip olduklarını belirtmişlerdir. Bazı Katılımcıların da (K7., K11. ve K15.) Türk ve Kürt kültürel özelliklerinin ikisini de taşıdıklarını belirtmişlerdir. Bu iki kültürel özelliğe sahip olmaları ise okulda ve evde anadillerinin yanı sıra Türkçe dilini de sık kullanmalarının etkili olduğu söylenebilir. Bundan dolayı bu katılımcılar kendilerini kültürel olarak hem Kürt hem de Türk olarak tanımlamaktadır.

Başka bir kültürel grubu (Araplar) temsilen konuşan Katılımcı (5) ise "*kendimi misafirperver, iç içe yaşayabilen bir toplumun üyesi...*" olarak Arapça dilini konuşan, Arap kökenli bir Müslüman olarak tanımlamaktadır. Kendi kültürel öğelerini bu şekilde tanımlayan birçok Katılımcının (K10., K12., K13. ve K18.) olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca Arap kökenli olup kültürel aidiyetini farklı tanımlayan katılımcılar da ortaya çıkmaktadır.

Örneğin Katılımcı (6) *“kendimi yetiştirdiğim ortam itibariyle daha çok Türk olarak tanımlıyorum daha çok Türk kültürüne sahip olduğumu düşünüyorum öyle hissediyorum...”* ifadesiyle Arap kökenli olmasına rağmen Türk kültürünün içinde bulunmaktadır. Benzer bir şekilde Arap kökenli bir başka Katılımcı (8) ise *“kültürel olarak Türk ve Arap kültürünün ortak yanlarının olduğu bir yapıda yetiştim”* açıklamasıyla kendini her iki kültürün harmanlandığı bir ‘melez kültüre’ ait hissediyor. Ama genel olarak Arap kökenli öğrencilerin Arapça dilini konuşan Müslüman dinine inanan bir kültüre ait olduklarını ifade etmişlerdir.

Bir diğer kültürel grubu oluşturan Süryanilerden bir Katılımcı (4) hem Arapça, hem Süryanice dilini bilen ve kadim bir inanç (Öztemiz, 2012; Tahincioğlu, 2011) olan Süryani (Hristiyan) dinine bağlı olduğunu bildirmektedir. Katılımcı (9) da aynı şekilde Arapça ve Süryanice dillerini bilen ve Süryani dinine bağlı olduğunu ifade etmektedir. Süryani kökenli öğrencilerin Araplarla kesişen kültürel özelliklerinden biri olarak Arapça dilini konuşabilmeleri göze çarpmaktadır.

Diğer kültürlere yönelik görüşleri: araştırmamıza katılan öğrencilerin genel anlamda yukarıda değindiğimiz gibi kendi kültürel öğelerinin farkında oldukları söylenebilir. Aynı zamanda katılımcıların birlikte yaşadıkları diğer kültürlere yönelik görüşlerini-algılarını öğrenmek de çokkültürlülük açısından önemlidir. Bu anlamda yine kentin üç önemli kültürel grubundan görüşler alınmıştır. Örneğin Kürt Katılımcı (4) *“Müslümanların, Arapların Ermenilerin ve Kürtlerin yaşadığı bir kentte yaşıyorum...”* ifadesiyle diğer kültürlere yönelik farkındalıklarını belirtmekte, *“benim inandığım ve sahip olduğum değerler buradaki halklara daha fazla hoşgörülü olmamı sağlıyor... biz birlikte yaşayarak birbirimize tahammül etmeyi öğreniyoruz.”* açıklamasıyla da diğer kültürlere yönelik olumlu düşüncesini dile getirmektedir. Kürt kökenli Katılımcı (7) da *“Yaşadığım şehirdeki farklı kültürlerin her biri farklı bir zenginlik katmaktadır...bir Kürt olarak Kürtlerin sosyal hayatta giyinişleriyle yemekleriyle müzikleriyle burada bir zenginlik olduğunu düşünüyorum... dil olarak bir zenginlik oluyor kelime hazinemiz gelişiyor...Kürtlerin yine diğer burada yaşayan kültürler gibi misafirperver olmaları güzel bir özellikleridir...”* açıklamasıyla diğer kültürlere karşı olumlu bir görüşe sahip olduğunu göstermekle birlikte kendi kültürünün diğerlerine kattığı değerleri sıralamıştır. Kürt Katılımcı (16) başka bir öğrenci de diğer kültürlerin kendilerine kattıklarından şöyle bahsetmektedir: *“Yaşadığım şehrin bu farklı kültürlerden oluşması yaşamımızı zenginleştiriyor, daha çok şey öğrenmemizi ve kültürümüzün gelişmesini sağlıyor her geçen zaman içinde bir şeyler katıyor bize...”* bu açıklamasıyla katılımcı, kültürler arası bir etkileşimden veya kültür alışverişinden bahsetmektedir.

Kürt kökenli Katılımcı (17) öğrenci burada karşılaştığı çokkültürlü olgusunu bir kazanım olarak görerek şu ifadelerle açıklamaktadır: *“Geldiğim yerden (Şırnaktan) farklı kültürlerden insanlarla karşılaşmam birlikte yaşamam onları daha iyi anlamamı sağladı yeri geldi onlarla uyum sağlamam gerektiği için dillerini öğrenmeye çalıştım... her toplumun sahip olduğu*

özelliklere göre o topluma nasıl davranmam gerektiğini öğrendim...buradaki kültürler birbirine farklı şekillerde farklı özellikleriyle katkıda bulunduğunu söyleyebilirim...bazen hangi özelliğin hangi topluma Kürtlere mi Araplara mı yoksa Süryanilere mi ait olduğunu tahmin edemiyorsunuz tabii bazı özellikler dışında... mesela buradaki kültürlerin hepsinde saygı çok önemlidir...” deneyimlerini bu kelimelerle açıklayan katılımcı, çokkültürlü bir toplumda genel anlamda öne çıkabilen bazı özelliklerden bahsetmektedir. Bunlar, kültürel grupların birbirinin değerlerini paylaşması, uyum içinde yaşamaları ve birbirine saygı göstermeleri olarak belirlemektedir.

Çokkültürlü bir ortamda yaşamının bir kazanım olduğunu belirten Arap kökenli Katılımcı (18) öğrenci düşüncesini “Arap bir ailenin bir üyesi olarak çevremde farklı dinden dilden insanların olması benim gibi insanların kendini geliştirmesini yeni bir şeyleri kazanmamızı sağlıyor... ırkları, dilleri vs. bir sürü özelliği öğreniyoruz...” şeklinde dile getirerek, farklılıkları daha somut bir şekilde tanıma şansı yakaladığını belirtmektedir. Bu düşünceye benzer bir şekilde Kürt kökenli Katılımcı (3) başka bir öğrencinin de “Mardin’de farklı kültürlerin olması somut olarak onları tanımamı sağlıyor” görüşüyle Mardin’deki farklılıkları deneyimleri ile tanıdığını görebilmekteyiz. Bu durumu Arap kökenli Katılımcı (8) bir diğer öğrenci, “Farklı kültürlerden insanlarla yaşamam benim onları tanımamı ve anlamamı sağlıyor...” ifadesiyle açıklamaktadır. Bu kentin içinde yaşamak sadece belli kültürleri tanımayı sağlamıyor aynı başka bir yerde ender görülebilecek yaşam pratiklerini de sunmaktadır. Bu durumu, Süryani kökenli Katılımcı (9) öğrenci şu sözlerle dile getirmektedir: “Süryani bir Mardinli olarak farklı inançların bir arada yaşadığı başka bir yer olduğunu pek az duymuşumdur...” bu ifadelerle yaşadığı deneyiminin az örneği olan bir olgu olduğunu belirtmektedir.

Çokkültürlü yaşamın kültürlerin değerlerini geliştirdiğini ve zenginleştirdiğini belirten Kürt kökenli Katılımcı (16) öğrenci de yukarıda ifade edilen deneyimleri özetler nitelikte bir açıklama yapmaktadır: “Yaşadığım şehrin bu farklı kültürlerden oluşması yaşamımızı zenginleştiriyor, daha çok şey öğrenmemizi ve kültürümüzün gelişmesini sağlıyor her geçen zaman içinde bir şeyler katıyor bize...”

Bazı katılımcılar da farklı kültürlerin birlik içinde bir yaşam sürdüğünü belirtmekle birlikte sadece belli kültürlerin varlığının hissedildiğini düşünmektedir. Bu durumu Arap kökenli Katılımcı (12) öğrenci şu ifadelerle açıklamaktadır: “Mardin’de yaşayan kültürlere baktığımızda özellikle Müslüman olan Kürtlerin ve Arapların benimsediği değerlerin daha çok yaşandığını görebilmekteyiz...bayramlar, sünnet ve düğün şölenleri hep Müslüman gelenek ve göreneklerine yakın oluyor...” çoğunluğu oluşturmaları dolayısıyla bu iki kültürün değerlerinin baskın olduğu ve kalan diğer kültürlerin bunlara uyum sağladıkları ifade edilmektedir. Benzer bir görüşü Arap kökenli Katılımcı (10) öğrenci de “Süryanilerin Arapların Kürtlerin yaşadığı ve Arapça ile Kürtçenin ağırlıklı konuşulduğu bir şehir Mardin...” şeklinde dile getirerek belli kültürlerin dil hakimiyetinden bahsetmektedir.

Genel olarak baktığımızda kentte yaşayan kültürlerin karşılıklı etkileşim ve iletişimle yaşadıkları deneyimleri ölçüsünde olumlu bir algıya sahip oldukları görülmektedir. Yukarıda birçoğunu ifade ettiğimiz düşüncelerin yanı sıra geri kalan diğer katılımcılar (K6., K13., K14., K15) da benzer şekilde diğer kültürlerle yönelik olumlu bir algıya sahip oldukları belirlenmiştir. Yani kültürlerin çokkültürlü bir yaşam pratiğine sahip oldukları ve bunu hayata yansıtma başarıları görülmektedir.

Kültürel Etkileşim ve Kültürlerarası İletişim

Farklı dil, din ve etnik unsurlardan oluşan bir toplum yapısını oluşturan kentin insanları günlük hayatlarında veya sosyal yaşamlarında birbirleriyle belli düzeyde iletişime geçer ve etkileşimde bulunurlar. Yaşamın içinde meydana gelen bu etkileşim ve iletişimin boyutlarına ve sınırlarına baktığımızda ise iki taraflı olabilmektedir. Yani bu kültürlerden biri diğer bir kültürü etkilediği gibi ondan da benzer şekilde etkilenebilmektedir. Yine kültürler arası etkileşim ve iletişimin boyutlarını oluşturan ve sınırlarını çizen etkenlerin farklı olduğuna şahit olduk. Çünkü bazı durumlarda dinin etkin rol oynadığını bazı durumlarda ise dil faktörünün etkili olduğunu görebilmekteyiz. Aynı şekilde etkileşim ve iletişimin bazen sadece belli kültürel değerlerin paylaşılmasıyla sınırlı olduğu da fark edilmektedir. Örneğin Kürt kökenli Katılımcı (1) öğrenci “*Kürtlerin buradaki toplumlara katkısı dili olsun diğer etkinlikleri olsun düğünleri müzikleri olsun buradaki kültürlere katkı sağlıyor bence...*” şeklindeki düşüncesiyle kendi kültürünün diğer kültürlerle olan etkisini resmetmektedir. Aynı Katılımcı (1) “*Farklılıklar olumlu etkiliyor onların kültürlerini öğrenmek hoşuma gidiyor ama Süryanilerle biraz daha az anlaşabiliyoruz çünkü çokça bir araya gelemiyoruz.*” sözleriyle de bazı kültürlerle sosyal ortamda fazla buluşamadıklarından daha az etkileşim kurabildiklerini veya sınırlı bir iletişim kurduklarını ifade etmektedir. Yine bu Katılımcı (1) Araplarla dilsel iletişim kurabildiğinden dolayı daha rahat etkileşim kurduğunu da belirtmektedir.

Kendi kültürünün diğer kültürleri etkilediği gibi onlardan önemli ölçüde etkilendiğini belirten Kürt kökenli katılımcı (2) öğrenci, “*bu farklı kültürlerin olması hayata dönük birçok şeyi öğrenmem ırklarını dillerini öğrenerek kendimi geliştiriyorum, bu da onları daha iyi anlamamı sağlıyor... tabii her toplum gibi Kürtlerinde olumlu katkıları olduğunu düşünüyorum zaten bütün kültürler ortak bir gelenek göreneklere sahiptirler bir fark kalmadı fazla... hepsi birbirine karışmıştır...*” katılımcı (2), kültürlerin birbirini etkileme durumunun çift taraflı olduğunu açıklamaktadır. Böylelikle kültürlerin birbirine benzemeye başladığına inanmaktadır. Bu görüşte olan Kürt kökenli Katılımcı (3) öğrenci de “*buradaki kültürlerin birbirine etkisi vardır sonuçta bir arada yaşıyoruz... birbirimizin gelenek göreneklerini görmemizi birbirimizi hissetmemizi sağlıyor...farklı kültürler burada daha çok olumlu anlamda birbirine katkı sağlıyor... hem bu kültürler sayesinde kültürüme farklı ve yararlı bir şeyler katıyoruz müzik, yemek vb. gibi...*”

açıklamasıyla kültürlerin birbirine katkısı/etkisini daha net ve somut olarak bize sunmaktadır.

Yukarıdaki açıklamalara benzer düşünceleri birçok katılımcı farklı bakış açısıyla ifade etmektedir. Arap kökenli Katılımcı (4) öğrenci *“biz birlikte yaşayarak birbirimize tahammül etmeyi öğreniyoruz”* derken, Arap kökenli Katılımcı (5) öğrenci de *“buradaki gelenek görenek örf ve adetlerimiz birbirine karışmış durumda, bu bizim bütün mutluluklarımızın acularımızın bir olmasını sağlıyor... buradaki herkes başkasının dilini adetlerini öğrenmiş olduğu için güzel bir duygu oluşturuyor... diğer kültürlerin olması benim kültürümün geliştirdiğine inanıyorum, onları anlamak için onları tanımam gerektiği için tanıdıkça da kendimi geliştiriyorum...”* ifadesiyle kültürlerin neredeyse bütün boyutlarıyla birbirinin değerlerini tanıdığını ve paylaştığını belirtmektedir. Yine Arap kökenli Katılımcı (6) öğrencinin *“kültürler birbirine yemek olsun müzik olsun dil olsun katkı sağlıyor”* ile Kürt kökenli Katılımcı (7) öğrencinin *“bir Kürt olarak Kürtlerin sosyal hayatta giyinişleriyle yemekleriyle müzikleriyle burada bir zenginlik olduğunu düşünüyorum”* açıklamalarıyla durumu somut örneklerle çizmektedirler. Yani herhangi bir kültüre ait bir değer, zaman içinde meydana gelen etkileşim sonucunda, başka kültürlerin de artık değişmez ögesi olabildiği belirtilmektedir.

Kültürlerin dinsel değerler üzerinden birbiriyle etkileşimine Arap kökenli Katılımcı (8) öğrenci şu örnekle açıklama getirmektedir: *“birlikte yaşadığımız için birbirimizden etkileniyoruz örneğin onlar bayramlarımızda bizi tebrik etmeye geliyorlar bizlerde paskalya bayramında onlara yumurta(boyanmış) götürüp tebrik ediyoruz... aynı şekilde telkari ve tablo yapım sanatında biz onlardan kültürümüze katkı sağlıyoruz, onlardan bu sanatı öğreniyoruz... tabii burada sadece dini boyutuyla değil aynı zamanda sanat boyutuyla birbiriyle etkileşimde buldukları belirtilmektedir. Bu etkileşimin yukarıda da belirtildiği gibi dil, örf, adet ve dinin yanı sıra sanatsal yetilerin paylaşılmasına kadar uzadığı görülmektedir.*

Süryani inancına mensup Katılımcı (4) da *“Genelde buradaki diğer toplulukların bana göre rahatsız edici her hangi bir tutum veya davranışları olmuyor...birbirimizi anlayabiliyoruz her şekilde konuşabiliyoruz, beni dışlayan veya kabul etmeyen davranışları olmuyor...beni kesinlikle farklı görmüyorlar bunu ben de ailem de hissediyor.”* şeklindeki ifadesinde diğer kültürlerle iletişim ve etkileşim sahasında herhangi bir ayırım veya gerginliğin olmadığını belirtmektedir. Aynı düşünceyi Süryani Katılımcı (9) öğrenci ile Arap kökenli Katılımcı (10) öğrenciler de ifade etmektedirler.

Kültürlerarasında olumlu bir etkileşimin yaşandığını belirten katılımcıların aksine bazı kültürlerin yapısından rahatsızlık duyduğunu ve bunun kendisine olumsuz bir etkiye sebep olduğunu dile getiren katılımcılar da olmuştur. Mesela Kürt kökenli Katılımcı (11) katılımcı *“buradaki kültürlerin sıcak kanlı davranan bir yapıda olmalarının yanında sık sık agresif ve kavgacı davranışlar sergiliyorlar”* ifadesiyle bazı davranışlarından dolayı buradaki kültürlere karşı belli bir mesafede durduğunu söylemektedir. Arap kökenli başka bir Katılımcı (12) öğrenci de *“...bilmediğim bir dili*

konuştuklarında(Kürtçe) anlamadığım için rahatsız olurum bazen... yine Kürtlerin biraz daha agresif oldukları kavgacı olduklarını söyleyebilirim bu beni rahatsız ediyor...” cümlesiyle belli bir kültürü niteleyerek ondan duyduğu rahatsızlığı dile getirmektedir. Yani bu tip davranışların etkisiyle başka bir kültürle belli bir düzeyde etkileşime girdiklerini ifade etmektedirler. Başka kültürlerle karşı olumsuz bir algısı olduğu anlaşılan Arap kökenli Katılımcı (13) öğrenci ise “...genel olarak buradaki kültürler belli bir şekilde birbirini etkilemektedir... bu PKK olayları yüzünden bizim Araplar Kürtlere biraz daha mesafeli olabiliyor... bu gibi düşüncelerden(ideolojik) dolayı ayrışabiliyoruz...” açıklamasıyla kendi mensubu olduğu kültürden insanların başka bir kültüre karşı belli ideolojik kaygılardan dolayı olumsuz tutum sergilediklerini belirtmektedir.

Yukarıda ifade edilen olumsuz birkaç algıya rağmen genel olarak baktığımızda ise katılımcıların deneyimine göre kültürlerin dil, örf, adet olmak üzere birçok boyutta etkileşim kurduğu ve kaynaştığı görülmektedir. Genel durumu en iyi açıklayan Kürt kökenli Katılımcı (14) öğrencinin görüşüne baktığımızda, “*Güneydoğuda yaşayan bir Kürt olarak içinde yaşadığım şehir açısından baktığımızda birçok kültür iç içe geçmiş durumda...mesela bizim inancımızda ölünün ruhuna helva yapılıp dağıtılıyor Süryanilerin de bu gibi durumlarda tatlı çörek yapılır bu gelenek zamanla bizim inancımıza geçmiştir...böylece baktığımızda farklı kültürlerin olmasına rağmen birbirini tanımlamış ve harmanlanmıştır... yemeklerimiz, müziklerimiz, düğünlerimiz bir oluyor çoğu zaman... buradaki kültür çeşitliliği benim olduğu gibi çoğumuzun hayatına güzel şeyler katıyor...örneğin “bir lisan bir insan” diyoruz ne kadar çok bir şey öğrensem o kadar iyi olur benim için...bazı gelenek ve göreneklerimiz o kadar iç içe geçmiş ki hangisinin hangi kültüre ait olduğunu tespit edemiyoruz çoğu zaman...*” ifadesiyle birçok anlamda belli bir kültürel uyumun yakalandığını vurgulamaktadır. Bu satırlar aynı zamanda yukarıda olumlu düşünceyle yaklaşan katılımcıların da deneyimlerini özetlemektedir.

Diğer katılımcılar (K15., K16., K17. ve K18.) da kültürlerarası etkileşim ve iletişimin birçok boyutta oluştuğunu belirtmektedirler. Böylece belli bir kültüre ait çoğu değerın zaman içinde diğer kültürler tarafından kullanıldığı ve ortak kültürel değer halini aldığı görülmektedir. Bazı durumlarda ise hangi kültürel öğenin hangi kültür grubuna ait olduğuna karar veremeyecek derecede kültür kaynaşması yaşandığı anlatılmaktadır. Bu durumun da kültürlerin uyumunu kolaylaştırdığı belirtilmektedir.

Birlikte Yaşama Deneyiminin Kaynağı ve Okulun Katkısı

Yukarıda katılımcıların da belirttiği gibi farklı kültürel grupların yüzyıllardan beri birlik ve uyum içinde yaşamaları tesadüfi bir durumdan öte olduğu anlaşılmaktadır. Yapılan birçok araştırmanın sonuçları bunu göstermiştir. Bu araştırmalar aynı zamanda, farklılıkların birlikte yaşamasına kaynaklık eden etkenleri de irdelemeyi ihmal etmemişler. Yine bu araştırmaların sonuçlarına göre ‘din faktörü’, ‘tarihi geçmişi birlikte

yaşamaları' ve "okulun/okul ortamı" faktörünün birlikte yaşam ve uyum için temel bazı faktörler olduğu sonucuna varmışlardır (Arslan, 2014; Bulaç, 2010; Kaya, 2007). Araştırmamıza katılan öğrencilerin görüşlerine baktığımızda ise aile geleneklerinin/değerlerinin çocuklara "birlikte yaşama kodlarını" aşıladığı ve çocukların bu kodları sık sık bir araya gelebildikleri okul ortamında pratiğe döktüklerini belirtmektedirler.

Bu durumu Arap kökenli Katılımcı (5) öğrenci şu sözlerle ifade etmektedir: *"diğer kültürleri tanımam ilk önce okulda tanıştığım arkadaşlarım etkili oluyor... aile ortamında veya mahallede diğer kütlülerle tanışmamız daha sınırlı olabiliyor çünkü az oluyor diğer kültürler çevremizde..."* katılımcı açıklamasında, diğer kültürlerle tanışması ve arkadaşlık kurup onlarla yakınlaşmasının okul aracılığıyla daha mümkün hale geldiğini belirtmektedir. Arap kökenli Katılımcı (6) öğrenci de *"diğer kültürlerle ilişkilerim ve onları tanımam mahallede başlıyor, babamın kuyumcu dükkanına komşularımız hep Süryani olduğu için Süryani arkadaşlarım da oluyor... okulda da ayrıca diğer bütün kültürlerle tanışıp arkadaş olabiliyoruz..."* diyerek diğer kültürleri tanıması ve onlarla yakınlık kurup birlikte yaşam pratiğini kazanmasında çeşitli ortamların yanı sıra okulun da önemli bir işlev gördüğünü aktarmaktadır.

Süryani inancına mensup bir başka Katılımcı (9) ilk başlarda kendi inancına yönelik diğer kültürdeki öğrencilerin önyargılı yaklaştığını fakat okulun ilerleyen dönemlerinde bu durumun aşıldığını şu sözlerle ifade etmiştir: *"Okulumuzda ilk başlarda Süryani olmam dolayısıyla ilk başlarda önyargılar oluyor fakat birbirimizi tanıdıkça daha çok kaynaşyoruz... birbirimize alışıyoruz... özellikle bayramlarda birbirimizin bayramlarını kutlamak için birbirimize gidip geliyoruz."* Bunun temel değişik sebepleri olmakla birlikte okul ortamının sağladığı etkili iletişim ve etkileşimle öğrencilerin birbirini tanıma ve yakınlık kurma durumu gösterilebilir.

Bütün bunların yanında okulun birlikte yaşama katkısını en iyi özetleyen açıklamalardan biri Kürt kökenli Katılımcı (14) öğrenciden gelmiştir: *"diğer kültürlerle olan iletişimimiz arkadaşlıklarımız daha çok okulda oluyor çünkü burada birbirimizi daha iyi tanıma şansımız oluyor varsa örneğin özellikle Kürtlere karşı bir önyargılar okul ortamında daha rahat aşıyor... okulun birleştirme kaynaştırma görevi var diyebilirim bu sebepten..."* katılımcı okulun işlevlerinden biri olan sosyal uyumu sağlama işlevini çokkültürlü bir toplum için yerine getirdiğini vurgulamaktadır.

Aynı şekilde diğer katılımcıların çoğu bu açıklamayı destekleyen düşüncelerini paylaşmaktadır. Yani okulun aile ve yakın çevreyle birlikte farklı kültürden gelen bireylerin sosyal ve kültürel uyumunu sağladığını belirtmekte. Fakat 'okul'un bu bahsedilen tarafının öğrencileri bir araya getirerek onlara sağladığı birbirini tanıma ve kaynaşmalarını sağlayan 'sosyal ortam' özelliğidir. Dolayısıyla okulun bir başka tarafı olan veya okulun içinde kazandırılmaya çalışılan 'eğitim müfredatı'ndan bahsedilmemiştir. Bu konu başlı başına bir araştırma konusu olduğu için burada ele alınmamıştır.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Türkiye’de yaşayan kültürler, “ebru” sanatında olduğu gibi, birbiriyle kaynaşmış ve “kitre” ile birbirine bağlanmıştır. Bununla birlikte her renk ve desen de “ebru”da olduğu gibi kendi özgünlüğünü korumuştur (Cırık, 2008). Bu özelliğini Osmanlı’dan kalma mirasıyla günümüze kadar taşıyabilen kentlerden biri olan Mardin ise bu anlamda sembol olmuştur (Kaya, 2007). Bulaç (2010), Özçoşar (2010) ve Özmen (2006) başta olmak üzere birçok araştırmacı Mardin’in bu çokkültürlülük yapısına ayrıca atıf yaptıkları görülmüştür. Sarı (2007) da Mardin’de kültürlerarasında karşılıklı saygı ve hoşgörü içinde yaşandığı söyleminin egemen bir kültür söylemi olduğu ve bunun da en çok dinler arası ilişkiye atıfta bulunduğunu belirtmektedir. Buna göre farklı kültürel kodlara sahip katılımcılardan oluşan öğrenci grubunun birlikte yaşama deneyimlerinin değerlendirildiği bu çalışmada; katılımcıların birbirinin kültürüne karşı olumlu bir algı ve farkındalık geliştirdikleri görülmektedir. Bu olumlu algı ve farkındalığın meydana gelmesinde aile ortamında öğretilen değerlerin; yakın çevrede gelişen ve nihayetinde okulda olgunlaşan kültürler arası iletişim ve etkileşimin etkili olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Arslan(2014)’nın da yapmış olduğu araştırmanın sonuçlarına bakıldığında, “buradaki çokkültürlü yapının birlik ve uyum içinde devam etmesini farklı faktörlerin etkisinin olduğunu öne sürmektedirler. Bu faktörler genel olarak geçmişten gelen hoşgörü, eşitlik, barış gibi değerlerin yanı sıra “ailesel bağlar ve yakınlıklar”, “evlilik ve komşuluk bağları”, “tarihi süreç içinde ilişkilerde kurulan dengeler” ve kısmen de olsa okulda verilen vatandaşlık eğitimi şeklinde ifade edilmiştir”. Benzer birçok çalışmada da görüldüğü gibi farklı özelliklere sahip bireylerin veya grupların bir arada yaşayabilmeleri için gerekli bazı değerleri kazanmalarında ailenin (Davies, Gregory & Riley, 1999; Print, 2007), ailenin bulunduğu sosyal çevrenin (Blum, 1997), aile ve medyanın (Sarı ve Sadık, 2011) ve medyanın (Nora, 2008) çok etkili faktörler olduğu görülmüştür.

Araştırmada ayrıca kültürlerin bu etkileşim ve iletişimlerinin sonucunda yaşanan kültür alışverişinde bazı değerlerin bir kültüre ait olmaktan çıktığı ve böylece tüm kültürlerin ortak değeri haline geldiği belirtilmektedir. Araştırmada ortaya çıkan önemli bir ayrıntı da farklı kültürlerden oluşan katılımcıların çokkültürlü toplumların birlikte yaşam için gerekli unsurları; saygı, sevgi, eşitlik, hoşgörü gibi demokratik vatandaşlık değerlerini içselleştirdikleri söylenebilir. Çünkü bu değerler ancak önemli düzeyde kazanılmışsa çokkültürlü toplumlar birlikte yaşamı ve uyumu yakalayabilir. Burada özellikle okul gibi sosyal ortamlar aracılığıyla farklı kültürlerin demokratik değerler çerçevesinde birbiriyle etkileşime geçtikleri birbirine karşı olumlu algı ve farkındalık sağladıklarını belirtmekte fayda vardır. Tabii ki aile ortamı ve yakın çevrenin sahip olduğu birlikte yaşam kodlarını da unutmamak gerekir. Benzer bazı araştırmalar incelendiğinde öğrencilerin çokkültürlü algıya sahip olmasında okul başta olmak üzere medya, aile ve

arkadaşlarının aracılık ettiği tespit edilmiştir (Taylor & Hoechsmann, 2011). Bunun yanı sıra bazı araştırmalarda da çocukların ahlaki ve sosyal değerleri sadece okulda öğrenmedikleri aynı zamanda arkadaş grupları ve yakın çevrelerinden de etkilendikleri görülmüştür (Kerr, 1999). Başka bir anlamda, okulda verilen eğitimin yanı sıra okul dışı faktörlerin önemine vurgu yapmaktadır (Kerr, vd. 2007).

Yine de belirtmek gerekir ki okul ortamı bireylerin bir arada olmaları için gerekli olan iletişim, empati, saygı, problem çözme, eşitlik ve özgürlük gibi değer-becerilerini geliştirmesi beklenmektedir (Harris, 2008; Quezada & Romo, 2004; Wulf, 2013). Özellikle, farklı kültürel özellikteki insanların ortak yaşam alanlarını kullanırken birbiriyle sağladıkları iletişim sayesinde bilgi ve tecrübelerini geliştirip uyumlu bir yaşantıyı yakalama şansları olur (Gencer, 2011).

Kısacası belirtmek gerekirse farklı kültürel özelliklere sahip katılımcıların kültürel farklılığını ifade eden değerlerini belli düzeyde korudukları görülürken bazı kültürel değerlerinin ise tarihi süreçle birlikte başka bir kültürün değerleriyle içiçe geçerek özgünlüğünü kaybettiği görülmüştür. Kültürel değerlerin içiçe geçmesi bir yandan farklılıkların kaynaşmasını sağlarken diğer yandan baskın kültürlerin öteki kültürleri asimile etmesi anlamına da gelmiştir. Bütün her şeye rağmen araştırmaya katılan farklı kültürel grupların kendi kültürel özelliklerinin farkında oldukları; diğer kültürlere karşı olumlu düzeyde bir algı ve farkındalığa sahip oldukları görülmüştür. Yani farklı kültürlerin bir arada olumlu bir yaşam deneyimine sahip olduklarını belirtmişlerdir. Bunun temelinde birçok neden yattığını özellikle okul yaşantısı, tarihi birliktelik, aile ve komşuluk bağlarının en önemlilerinin olduğu vurgulanmıştır.

Bu çerçevede uygulayıcı ve araştırmacılara aşağıdaki öneriler sunulmuştur:

- ✓ Bu çalışma benzer özellikleri taşıyan başka bir ilde yapılabilir.
- ✓ Bu tip farklı kültürlerin olduğu eğitim ortamlarının akademik başarıya etkisi araştırılabilir.
- ✓ Farklı kültürden gelen öğrencilerin birbirlerinin kültürlerine saygı ve hoşgörüde bulunmaları için sağlıklı okullarda iletişim ve etkileşim uygulamaları ortaya konabilir.

Kaynaklar

- Akturan, U. ve Esen, A. (2008). Fenomenoloji. (Ed.: Baş, T. ve Akturan, U.), *Nitel Araştırma Yöntemleri* (ss. 83-98), Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Arslan, S. (2014). *Çokkültürlü toplumlarda vatandaşlık eğitimine yönelik öğretmen ve öğrenci görüşlerinin incelenmesi: Mardin ili örneği*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı, İstanbul.
- Atiker, E. (1998). *Modernizm ve kitle toplumu*. Konya: Vadi yayınları.

- Balcı, A. (2007). *Sosyal bilimlerde araştırma: yöntem, teknik ve ilkeler*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Berg, B. L. and Lune, H. (2015). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. (Çev. Ed.: Hasan Aydın). Konya: Eğitim Yayınevi.
- Blum, L. (1997). Multicultural education as values education. *Harward Project on Schooling and Cildren-Working Papers*, pp.1-35.
- Bulaç, A. (2010). Bir arada yaşama tecrübesi Mardin modeli. *Türkiye’de Birlikte Yaşama Kültürü ve Mardin Örneği Sempozyumu Bildiri Kitabı..* ss.139-154. Mardin Valiliği, Mardin
- Cırık, İ. (2008). Çok kültürlü eğitim ve yansımaları. *H. Ü. Eğitim Fakültesi Dergisi (H. U. Journal Of Education)*, 34, 27-40.
- Cohen, L and Manion, L. (1998). *Research methods in education*, (4th edition), New York: Routledge.
- Dağı, İ. ve Polat, N. (2004). *(Herkes için) Demokrasi ve insan hakları*. Ankara: Liberte Yayınları.
- Davies, I., Gregory, I. and Riley, S. (1999) *Good citizenship and educational provision*. London: Falmer Press.
- Erdoğan, M. (2000). *Demokrasi, laiklik, resmi ideoloji*. Ankara: Liberte Yayınları.
- Ergil, D. (2010). *Barışı anlamak: dilde, hayatta, kültürde*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Gencer, Z. T. (2011). Çok kültürlü toplumlarda iletişim örneği: Divriği örneği. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi, 1*, 186-205.
- Gray, J. (2000). *Liberalizmin iki yüzü*. (Çev.: Koray Değirmenci), Ankara: Dost Kitapevi.
- Harris, I. (2008). History of peace education. In M. Bajaja (Ed.), *Encyclopedia of Peace Education*. Information Age.
- Kaya, İ. (2007). Azınlıklar, çokkültürlülük ve Mardin. *D.Ü.Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9, 44-55.
- Kerr, D. (1999). Changing the political culture: the advisory group on education for citizenship and the teaching of democracy in schools. *Oxford Review of Education*, 25(1/2), pp. 275-284.
- Kerr, D., Lopes, J., Nelson, J., White, K., Cleaver, E. and Benton, T. (2007). Vision versus Pragmatism: Citizenship in the secondary school curriculum in England. *(DfES Research Report 845)*. London: DfES.
- Kymklicka, W. (1995). *Çokkültürlü yurttaşlık: azınlık haklarının liberal teorisi*. (Çev.: Abdullah Yılmaz), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Özçoşar, İ. (2008). 19. *Yüzyılda Mardin Süryanileri*. İstanbul: Beyan Yayınları.
- Özmen A. (2006). *Tur Abidin Süryanileri Örneğinde Etno-Kültürel Sınırlar*. (Yayınlanmamış Doktora tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Öztemiz, M. (2012). *Süryaniler*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- Parekh, B. (2002). *Çokkültürlülüğü yeniden düşünmek*, Ankara: Phoenix Yayınları.
- Print, M. (2007). Citizenship education and youth participation in democracy. *British Journal of Educational Studies*, 55 (3), 325-345.
- Quezada, R. and Romo, J. J. (2004). Multiculturalism, peace education and social justice in teacher education. *Multicultural Education*, 11 (3), 2-11.
- Sarı, E. (2007). *Kültür, kimlik, politika: Mardin'de kültürlerarasılık*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi İletişim Bilimleri, Ankara.
- Sarı, S. ve Sadık, F. (2011). Öğretmen adaylarının demokrasi algıları: Çukurova Üniversitesi örneği. *Uluslararası Eğitim Programları ve Öğretim Çalışmaları Dergisi*, 1 (2), 67-82.
- Schrag, C. O. (2006). Heidegger felsefesinde fenomenoloji, varlıkbilim ve tarih, (Çev.: Serdar Şen), *ÇTTAD*, V (13), 205-215.
- Selçuk, S. (2010). *Demokratik yönetim özgür birey*. Ankara: İmge Kitapevi.
- Smith, J. A. and Eatough, V. (2007). Interpretative phenomenological analysis. E. Lyons and A. Coyle (Eds.). *Analysing Qualitative Data In Psychology*. (p. 35-50). Los Angeles: SAGE Publications.
- Tahincioğlu, Y. (2011). *Tarihleri, kültürleri ve inançlarıyla 5500 yıldır bu topraklarda yaşayan Süryaniler*. İstanbul: Butik Yayıncılık.
- Taylor, C. (2010). *Çokkültürcülük: tanınma politikası*. (Çev.: Yurdanur Salman), Amy Gutman (Hazırlayan), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Taylor, L. and Hoehsmann, M. (2011). Beyond intellectual insularity: multicultural literacy as a measure of respect. *Canadian Journal of Education* 34 (2), 219-238.
- Touraine, A. (1997). *Demokrasi nedir?* (Çev.: Olcay Kunal), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Walzer, M. (1998). *Hoşgörü üzerine*. (Çev.: Abdullah Yılmaz), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Wulf, C. (2013). Human development in a globalized world. education towards peace, cultural diversity and sustainable development, *Revista española de pedagogía*, 71, pp.71-86. 01.05.2015 tarihinde <http://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=4119769> adresinden alınmıştır.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2006). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*, (5. Baskı), Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Young, I. M. (1990). *Justice and the politics of difference*. New Jersey: Princeton University Press.